

ЗМІСТ

Вступ	3
Розділ 1. Загальні положення про права людини	5
Розділ 2. Міжнародно-правові стандарти у сфері прав людини	31
Розділ 3. Конституція України і права людини	57
Розділ 4. Система захисту прав людини в Україні	76
Розділ 5. Міжнародні засоби захисту прав людини	107
Розділ 6. Громадянські та політичні права і механізми їх захисту	135
Розділ 7. Захист соціально-економічних та культурних прав людини	155
Розділ 8. Окремі категорії прав людини	183

*Я віддаю перевагу політичній системі,
яка має у своїй основі громадянина з усіма
фундаментальними громадянськими пра-
вами в їхньому універсальному застосуванні,
а отже, в їхній принциповій рівності.*

Вацлав Гавел

ВСТУП

Концепція прав людини унікальна, оскільки має багатоаспектні прояви: правові, філософські, історичні. Важливість і необхідність розвитку та просування даної концепції в сучасному світі, в тому числі і шляхом поширення знань про права людини, важко переоцінити. Від розуміння суспільством у цілому і кожним його членом зокрема суті концепції прав людини багато у чому залежить те, яким чином буде здійснюватися подальший розвиток і функціонування цього суспільства.

Концепція прав людини посідає центральне місце в світовій правовій культурі. Наукові уявлення про права людини, вперше закріпившись у конституційних актах демократичних держав Заходу, поширилися і в інших країнах. Сьогодні вже складно знайти державу, в якій у тому чи іншому вигляді не відобразилося б уявлення про права і свободи особистості на національному законодавчому рівні. Юридичні гарантії у сфері прав людини стали свого роду показником ступеня демократизму, прогресивності держав і можливості міжнародного співробітництва з ними. Повсюдно декларується сакральний і загальнообов'язковий характер норм про права і свободи людини, їх забезпечення і захист представниками публічної влади.

Посібник складається з 8 розділів, які можна умовно поділити на національно-правовий та міжнародно-правовий блоки. Національно-правовий блок включає в себе теми, присвячені статусу особистості, конституційним принципам прав і основних свобод, правовому регулюванню і порядку реалізації громадянських, політичних, соціальних та економічних прав, інституційній системі і процесуальним формам захисту прав людини в Україні.

Дотримання принципу законності та наявність ефективних засобів захисту прав і законних інтересів людини і громадянина є найважливішими

характеристиками сучасних демократичних держав. В Україні, як і в усіх правових державах сьогоднішнього світового співтовариства, вихідною умовою успішної реалізації вищевказаного стає забезпечення регулювання і захисту цих прав у контексті прив'язки конституційно-правових основ держави до загальноновизнаних стандартів міжнародного та європейського права. У зв'язку з цим два розділи посібника присвячені правовій концепції міжнародних стандартів прав людини.

Навчальний посібник «Права людини та їх захист у сучасних реаліях» розрахований на студентів усіх напрямів підготовки. Він має велике теоретичне і практичне значення у підготовці фахівців усіх спеціальностей, оскільки роль цієї дисципліни полягає у підвищенні рівня правових знань студентів як поінформованих, активних і відповідальних громадян власної держави і майбутніх високоосвічених спеціалістів, у якій би галузі економіки вони не працювали, а також у вихованні високої правосвідомості та правової культури особистості, без чого розбудова правової держави і громадянського суспільства та поступовий розвиток економічних відносин у державі є неможливими.

Над посібником працював досвідчений колектив викладачів кафедри адміністративного та конституційного права, кафедри морського та господарського права і кафедри теорії та історії держави і права на чолі з канд. політ. наук, доцентом Ю. В. Ломжець. Розділ 1 підготувала Ю.А. Бойко, розділ 2 – К.О. Дубова, розділ 3 – М.О. Філіппських, розділ 4 – О.П. Сікорський, розділ 5 – Д.В. Бараненко, розділ 6 – Ю.О. Бондаренко, розділ 7 – Г.О. Сандюк, розділ 8 – О.А. Ломакіна.

Авторський колектив висловлює щиро подяку рецензентам за приділений час, слухні зауваження і поради, які сприяли покращенню та змістовному наповненню посібника.

Розділ 1
**ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ
ПРО ПРАВА ЛЮДИНИ**

1. Поняття та походження прав людини.
2. Права людини в історії українського народу.
3. Класифікація прав людини і громадянина.

1. Поняття та походження прав людини

Витоки явища, яке згодом стали називати правами людини, беруть свій початок з найдавніших часів людської історії. Серед перших письмових свідчень формування уявлень і понять про права людини можна назвати, зокрема, давньоєврейські священні книги Танах (грецькою вони мали назву «Біблія»). Вони містять ідеї про цінність і недоторканність людського життя та про рівність людей. Згодом, у VI–V ст. до н. е., ідеї рівності всіх людей обстоювалися давньогрецькими філософами-софістами (Лікофрон, Антифон, Алкідам). Фундаментальний внесок у поширення уявлень, з яких згодом формувалася концепція прав людини, зробило християнство, розвинувши та збагативши ідеї свого «першоджерела» – тієї Біблії, яка відтепер одержала назву «Старий Заповіт». Вона інтегрувала уявлення щодо прав людини з релігійно-моральними цінностями, підсиливши їх вплив посиланням на Бога:

вимагалось поважати кожну людину як творіння Бога за його образом і подобою. У реальній стародавній історії такого роду уявлення не були втілені у життя, а у середньовіччі вони взагалі офіційно відкидалися. Безперечно, і за часів рабовласництва та феодалізму існувало чимало мислителів і діячів, котрі обстоювали й розвивали ідеї прав лише тих людей, які належали до панівних класів, станів, прошарків і тому вважалися людьми «вільними» (скажімо, в античній Греції – погляди Арістотеля, Платона).

Перше покоління прав людини (невідчужувані особисті (громадянські) та політичні права). Як було вище зазначено, ряд гуманістичних принципів дало світу християнство, яке інтегрувало уявлення щодо прав людини з релігійно-моральними цінностями. Спільними зусиллями багатьох поколінь створювалась ідея прав людини. Але на законодавчому рівні вона почала реалізуватися набагато пізніше. Прийнята у 1215 р. в Англії Велика хартія вольностей, яку підписав у 1215 році король Іоанн Безземельний внаслідок угоди між ним і повсталими проти нього англійськими баронами, традиційно вважається першим правовим документом, в якому закладено основи концепції прав людини, створено передумови для подальшого утвердження свободи і панування закону в житті суспільства. Хартія, зокрема, закріплювала такі важливі принципи, як співрозмірність діяння та покарання за нього, неухильне додержання посадовими особами закону, визнання винним лише за рішенням суду, право вільного в'їзду та виїзду з країни та ін. Подальшим важливим кроком на шляху до закріплення прав та свобод людини стало прийняття в цій же країні у 1679 р. так званого Habeas Corpus Act (Хабеас Корпус Акт). Цим актом встановлювалися процедурні гарантії особистої недоторканності особи. У 1689 році, після так званої «Славної революції», в Англії було прийнято Білль про

права – акт, який став юридичною основою конституційної парламентської монархії у Великій Британії і в якому закладено основи демократичного парламентаризму.

У XVII–XVIII ст. у працях видатних мислителів ліберальної концепції й просвітництва – Дж. Локка, Ш.-Л. Монтеск'є, Ж.-Ж. Руссо, І. Канта, було закладено основи сучасного розуміння прав людини (право на життя, свободу, власність тощо). Вони виділяли такі ознаки прав людини: природність, невідчужуваність, священність.

Неоціненним правовим документом, який розвинув та конкретизував ці положення, стала Декларація незалежності США 1776 р. У цьому документі та в Конституції США 1787 р. було закладено не лише підвалини американського конституціоналізму, а й основи ліберальної концепції прав людини.

Та, мабуть, ще більшого значення у цьому відношенні набула прийнята у 1789 році в Парижі, після перемоги Великої Французької революції, Декларація прав людини і громадянина. У ст. 1 Декларації сказано: «Люди народжуються і залишаються вільними і рівними в правах. Суспільні відмінності можуть базуватися тільки на міркуваннях загального блага». Були проголошені свобода совісті, свобода слова, презумпція невинуватості, недоторканність особи та її майна, а також встановлювалися обов'язок держави забезпечувати та гарантувати права і свободи людини і право громадян на опір гнобленню. При цьому свобода розумілась як можливість робити все, що не шкодить іншому. Вперше в світовій практиці в Декларації було закріплено загальнодозвільний принцип регулювання правових відносин: «Дозволено все, що прямо не заборонено законом» (відображений також і в чинній Конституції України), право людини і право громадян на опір гнобленню.

Друге покоління прав людини (соціально-економічні та культурні права). Поглиблення особистих (громадянських) та розвиток соціально-економічних і культурних прав людини (право на працю, відпочинок, соціальне забезпечення, медичну допомогу) сформувалося у процесі боротьби народів за покращення свого економічного стану та культурного статусу.

Вже в XIX ст. у Європі з'явилося кілька проектів конституцій, які містили не тільки «класичні» – особисті й політичні права, але й включали статті, що торкалися прав соціально-економічних та культурних, приписували урядові обов'язки у сферах зайнятості, освіти, громадського здоров'я тощо. Так, Бернська Конвенція 1906 року проти праці жінок у нічну зміну може розглядатися як перша багатостороння конвенція, яка має на меті захист соціальних прав. У 1919 році було засновано Міжнародну організацію праці (МОП), яка прийняла багато конвенцій, що регулюють права людини в галузі праці.

Третє покоління прав людини (солідарні/колективні права). Упродовж XVIII–XIX ст. з розвитком у світі принципів конституціоналізму і парламентаризму ідея прав людини все більше втілювалася у нормотворчу практику держав. А на початку XX ст., особливо після Першої світової війни і появи Ліги націй та МОП, права людини почали входити до предмета міжнародно-правового регулювання. Подальше формування стандартів у галузі прав людини активізувалося після Другої світової війни. Саме тоді питання захисту прав людини широко вийшло за вузьконаціональні межі і стало об'єктом регулювання міжнародного права.

У 1948 р. Організацією Об'єднаних Націй було прийнято Загальну декларацію прав людини – перший документ універсального характеру, який на міжнародному рівні проголосив основні громадянські, політичні, соціально-економічні

та культурні права і тим самим встановив стандарти та ідеали, яким і сьогодні прагнуть слідувати всі країни світу. День 10 грудня, коли у 1948 році в Парижі Генеральна Асамблея ООН прийняла Декларацію, постійно відзначається у цивілізованих країнах як День прав людини.

Завдання. Заповніть таблицю.

Таблиця. Нормативно-правові акти, які характеризують покоління прав людини

Покоління прав людини	Основні нормативно-правові акти, які закріплювали права людини
Невідчужувані права людини (особисті (громадянські та політичні права))	
Соціально-економічні та культурні права	
Солідарні (колективні) права	

В юриспруденції, як історично, так і на сьогоднішній день, існує декілька поглядів на питання визначення дефініції «права людини». У юридичній доктрині під основними правами людини традиційно розуміють гарантовану законом міру свободи (можливості) особистості, яка у відповідності з досягнутим рівнем розвитку суспільства здатна забезпечити її існування і розвиток та закріплена в якості міжнародного стандарту як загальна і рівна для всіх людей.